

YAPABİLİRLİKTEN YOKSUNLUK BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞU

Sinem Yıldırımalp¹ • Akın Özdemir²

ÖZET

Yoksulluk basit olarak insanların temel gereksinimlerini karşılayacak minimum yaşam standartlarına sahip olunmamasıdır. Yoksulluk, kaliteli yaşam koşullarından yoksun olmaktır. Yoksulluğun tek bir tanımı yoktur ve çok boyutlu bir kavramdır. Farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk kavramı, bugün sahip olduğu klasik anlamının dışında farklı bir görünüm sergilemektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte yoksulluğun anlamı ve mücadele yöntemleri değişmektedir. Yoksulluğu açıklamak için mutlak-görelî, objektif-sübjektif, gelir yoksulluğu-insani yoksulluk, kırsal-kentsel yoksulluk, çalışan yoksullar ve kadın yoksulluğu gibi kavramlar üretilmiştir. Bu kavramların içinde özellikle son yıllarda kadın yoksulluğu ya da yoksulluğun kadınlaşması kavramı öne çıkmaktadır.

Yoksulluktan en fazla etkilenen kesim kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde, yoksulluğu erkeklerden daha farklı bir biçimde yaşamaktadırlar. Yoksulluk, kadınlar için bir gelir yoksulluğu olmasının yanı sıra toplumsal hayata katılmama ve dolayısıyla bir sosyal dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Kadınların, eğitim, sağlık hizmetleri, istihdama katılım gibi toplumsal yaşamın tüm alanlarındaki hak ve fırsatlara eşitsiz erişimi nedeniyle yoksulluğun anlaşılmasında toplumsal cinsiyete duyarlı bir analiz çerçevesinin benimsenmesi önemli olmaktadır. Bu makalede Türkiye'deki yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması incelenerek, işgücüne katılım, istihdam, sosyal güvenlik, eşitsizlikler ve eğitim eksikliği durumları ele alınacaktır. Bu çalışma kadın yoksulluğunu Amartya Sen'in 'yapabilirlik yaklaşımı' çerçevesinde açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Yoksulluk, Yoksulluğun Kadınlaşması, Yapabilirlik, Kadın istihdamı, Eğitim, Sosyal Güvenlik

¹ Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ssac@sakarya.edu.tr

² Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, akinozdemir@sakarya.edu.tr

WOMEN POVERTY IN TURKEY CONTEXT OF CAPABILITY APPROACH

Sinem Yıldırım alp • Akın Özdemir

ABSTRACT

Poverty is the condition of people who lack of adequate income and lack of minimum standard of living. Poverty is being away from the standarts of high quality life. There is not a single right definition of poverty and it is a multi-dimensional concept. Concept of poverty, which emerged out of various reasons, has now been regarded differently from its classic understanding. Within the process of globalization, the meanings and the methods of fight against the poverty are due to change. Different concepts is produced in order to explain poverty such as absolute-relative, objective-subjective, income poverty-human poverty, urban-rural poverty, working poor and women poverty or feminization of poverty. One of the concept among these, women poverty or feminization of poverty concept has become important recently.

Women are directly affected from the implications of the poverty. Women experience the poverty differently from men in the context of gender relations. The meaning of poverty is into our lives not only lack of income for women, but also low participation in social life and in terms of social exclusion. Due to unequal participation of women to the rights and opportunities in all spheres of social life, such as education, health services, participation to employment, it becomes important to adopt a gender sensitive analysis for understanding the poverty. The purpose of this artice is to associate low labour paticipation, employment, social security, gender inequalities and lack of education, while poverty in Turkey and feminization of poverty investigates. The concepts and the additional categories of Amartya Sen’s ‘capability approach’ that form the theoretical framework of the feminization of poverty, are examined.

Keywords: Poverty, Feminization of Poverty, Capabilities, Women employment, Education, Social Security

1. GİRİŞ

Ekonomik, sosyal, psikolojik etkileri ile çok boyutlu bir niteliğe sahip olan yoksulluk, Dünya'nın ve Türkiye'nin en önemli sosyal sorunlarından biri olarak tartışılmaktadır. Küresel dünyanın en önemli sorunlarından biri olan yoksulluğun en fazla etkilediği kesimi kadınlar oluşturmaktadır. Ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda yaşanan yapısal eşitsizlikler sebebiyle kadınlar, erkeklerden daha farklı ve derin bir yoksullaşma süreci yaşamaktadırlar. Diğer yandan yoksulluk artık sadece gelir yetersizliği ile açıklanamayacak kadar geniş bir boyut taşımaktadır. Bu sebeple kadın yoksulluğunu anlama ve açıklamada yoksunluk kavramına da yer vermek gerekmektedir. Yoksunluk, gıdadan barınma koşullarına, gelir ve servet farklılığına, sağlık, eğitim gibi kamusal hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanamamayı, toplumsal ilişkilerden dışlanmayı kapsamaktadır. İnsanca yaşamayı ve kabul edilebilir bir hayat seviyesini sağlayacak temel ihtiyaçları giderememe, ulaşamama durumu yoksunluk ve yoksulluk kavramlarının birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Kadınların işgücü piyasasındaki konumları başta olmak üzere kadın emeğine verilen değer ve kadınların kaynaklara, kamusal hizmetlere erişimi kadın yoksulluğu nedenlerinin temelini oluşturmaktadır. Emekleri değersiz görülen kadınlar, kaynaklara, gelire, refaha erkeklerle eşit derecede ulaşamamanın yanı sıra mülkiyet ve gelir kontrolünde, kararlara katılımda da eşit haklara sahip değillerdir.

1990'lı yıllara kadar sadece gelir ve tüketim harcamaları üzerinden ölçülen, tanımlanan yoksulluk kavramı, günümüzde eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetler ve kaynaklara erişim, karar alma süreçlerine katılım gibi unsurları da kapsayarak incelenmektedir. Bu yaklaşım Amartya Sen'in "yapabilirlik yaklaşımı" ile doğrudan ilişkilidir. Yapabilirlik yaklaşımı, gelirin iyi yaşam sürdürmeyi sağlayan bir araç olduğunu ifade etmekte ancak yoksulluğu parasal olmayan göstergelerle açıklamaktadır. Sen, kadın yoksulluğunu da yapabilirlik yoksulluğu çerçevesinde ele almaktadır.

Türkiye'de istatistiklerde hanenin temel alınması ve hane içindeki farklılıkların göz ardı edilmesi nedeniyle kadın yoksulluğunun istatistiksel boyutlarının anlaşılması mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinde Türkiye'de kadın yoksulluğunun boyutlarına yönelik bir değerlendirme yapmaktır.

2. YOKSULLUK, YOKSUNLUK VE KADINLAR

Tanımlanabilmesi ve ölçülebilmesinden kaynaklanan zorluklar sebebiyle görecelik' niteliğini kazanan yoksulluk Dünya'nın ve ülkemizin en önemli sorunlarından biri olarak tartışılmaktadır. Literatürde yoksulluk kavramını tanımlamaya ilişkin bazı ortak noktalar bulunmakla birlikte, tam bir görüş birliğinin

sağlanabildiğini söylemek mümkün değildir. Kimi tanımlarda yoksulluk, sadece gelir ve tüketim harcamaları üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak yoksulluğu yalnız bir ekonomik kategori olarak ele alarak, gelir ve tüketim değişkeni üzerinden tanımlamak eksik bir tanımlamaya sebep olacaktır. Zira ekonomik ve toplumsal kalkınma önünde engel oluşturan yoksulluk, ekonomik olduğu kadar sosyal, toplumsal, kültürel bir durumu da ifade eden (Erdoğan, 2002: 10), çok boyutlu bir kavramdır.

Çok boyutlu bir niteliğe sahip olan yoksulluk kavramı açıklanırken, ülkelerin içinde buldukları genel ekonomik ve toplumsal değişkenlerin yanı sıra kültürel ve bireysel faktörlerinde ihmal edilmemesi gerekmektedir. Nitekim yoksulluk, maddi kaynaklardaki yetersizliği, olanaklardan mahrum kalma durumunu ifade etmekle birlikte, sosyal ve kültürel kaynaklardan yoksunluğu (Atkinson, 1996: 83) da içermektedir.

Yalnızca gelir yetersizliği ile açıklanamayacak kadar karmaşık olan yoksunluğu anlayabilmek, tanımlayabilmek ve hatta ölçebilmek için yoksunluk kavramını da ele almak gerekmektedir. Zira yoksulluk tanımlanırken, maddi nitelikteki yoksunluklar sebebiyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişemeyerek, asgari yaşam düzeyini sürdürebilecek gelire sahip olamama (Aktan,2002:1043) vurgusu yapılmaktadır. Yoksunluk, bireyin içinde yaşadığı koşulları ve mahrumiyetleri ifade etmektedir. Yoksullar için derin bir anlam ifade eden yoksunluklar, ayrımcılık, marjinallik, fırsat eşitsizliği, yapısal eksiklikler ve dengesiz güç dağılımına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Gökdayı, 2007).

Toplumla kaynaşamama, toplumsal ilişkilere girememe, marjinalleşme ya da toplumsal dışlanma süreçlerinin varlığı yoksunluğu işaret etmektedir (Reddy, 2004) ve yoksulluk ile yoksunluğun göreceli farkını oluşturmaktadır. Örneğin, bireyin iş bulma ve işgücü piyasasına katılımında, nitelik yoksunluğu, coğrafi engeller, ayrımcılık ve dışlanma gibi etkenler engel oluşturmaktadır (Temiz, 2008: 68).

Görüldüğü üzere, yoksulluk ve yoksunluk iç içe geçmiş kavramlardır ve yoksunluk çoğunlukla yoksullukla birlikte anılmaktadır. Örneğin Maxwell’e göre yoksulluk, gelir ya da tüketim eksikliği, insani az gelişmişlik, toplumsal dışlanma, hastalık, yeteneklerin ve işlevselliğin eksikliği, açlık, zor geçim koşulları, temel ihtiyaçların eksikliği ve göreceli yoksunluk olarak tanımlanmaktadır (Maxwell, 1999). DiNitto da yoksulluk sınıflamasında “yoksunluk olarak yoksulluk “ ifadesine yer vermektedir. Kavramın, kabul edilebilir bir hayat seviyesi sürdürebilmek için gerekli olan yiyecek, giyecek, tedavi gibi temel gereksinim

maddelerinden yoksun olmayı ya da yeterince yararlanamamayı (Oktik, 2008: 60) ifade ettiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, yoksulluğun temelinde bulunan yoksunluklar, gıdadan barınma koşullarına, gelir ve servet farklılığına, sağlık, eğitim gibi kamusal hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanamama gibi hususları kapsadığı gibi, toplumsal ilişkilerdeki dışlanma ve marjinalleştirme süreçlerine kadar olan durum ve koşulları da kapsamaktadır (Sallan Gül, 2002: 109).

Kadınlar, gerek sadece gelir ve tüketim harcamaları üzerinden tanımlanan mutlak yoksulluktan gerekse gelir dışında yaşamı idame ettirmeyi sağlayan unsurların yoksunluğu durumunda karşılaşılan yoksulluktan en fazla etkilenen kitleyi oluşturmaktadırlar. Kadınlar, ekonomik hayatın içinde yer almaları veya ev içinde yaşamın yeniden üretilmesine katkıda buldukları halde farklı görünüm ve biçimlerde de olsa hayatın hemen her alanında ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Dünya genelinde kadınlar eğitim, sağlık gibi hak, olanak ve hizmetlere ulaşmada, yararlanmada erkeklere göre dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Ayrıca emekleri de erkeklerle aynı düzeyde değerlendirilmeyen kadınlar, küreselleşmeyle birlikte azalan formel istihdam sebebiyle, enformel sektörde artış göstermektedirler. Kadınlar, düşük ücretle, iş güvencesi ve sosyal koruma olmadan enformel sektörde yoksunluklar içinde çalışmaktadırlar (Yıldırımaltı, 2011: 77).

İzlenen liberal ekonomi politikalarıyla süreklileşen ve yeni formlar olarak küreselleşen yoksulluk uluslararası ve ulusal gündemlerde sıklıkla tartışılırken yoksullar arasında kadınların sayısı da artış göstermektedir. Yoksulluğun kadınlaşması ve nedenleri, feminist çalışmaların öncülüğünde bir sosyal gerçek olarak kabul edilmiştir ve günümüzde aile, piyasa, devlet boyutlarında tartışılmaktadır (Brady ve Kall, 2007: 3-4). Diğer yandan küreselleşme sürecinin oluşturduğu yoksullaştırıcı unsurlar da kadın yoksulluğunu görünür hale getirerek yoksulluğun kadınlaşması kavramının yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır (Peterson, 1987). Gelir dağılımı yapısı, bölgesel gelir farklılıkları ve işgücü, cinsiyet, eğitim gibi demografik unsurlar ile yoksulluk sorunu ilişkilendirildiğinde, cinsiyet açısından, kadınların özellikle eğitim ve çalışma yaşamı gibi toplumsal ve ekonomik yaşamdan uzak kalmaları veya geri kalmaları nedeniyle yoksul kitle içinde önemli bir kısmı oluşturdukları görülmektedir (Dansuk, 1997b: 96).

Dünya geneline bakıldığında erkekler ve kadınların yoksulluğu farklı şekillerde tecrübe etmekte oldukları görülmektedir. Buradan hareketle, yoksulluk incelenirken, gelir, kaynaklara ve hizmetlere erişim açısından kadın ve erkek

arasındaki farklılıklar ihmal edilmemelidir (Bridge, 2001: 3). Nitekim kadın yoksulluğu, basit bir gelirden mahrumiyet ya da ihtiyaç içindeki kadınlara devlet yardımından daha geniş ciddi bir durumu ifade etmektedir. Yoksulluk, yiyecek, giyecek, barınma gibi temel ihtiyaçların yetersizliği ve mahrumiyeti olarak tanımlanmakla birlikte yoksulluk aynı zamanda seçim hakkının olmayışını, fırsat eşitsizliğini, kaynaklara, hizmetlere erişememeyi ve umut kaybını da ifade etmektedir. Böylece bireysel ve aile yaşamı için temel ihtiyaçların ve gelir eksikliğinin ötesine ulaşan kadın yoksulluğu, özellikle kadının reis olduğu ailelerde çocukları da yoksullukla karşılaştırmaktadır (Thibos and Loucks, 2007). Dolayısıyla kadınların maruz kaldıkları zorlukların, yaşanan yoksunlukların ve mücadelesi verilen yoksulluğun bir sonraki kuşağa aktarılmasına da zemin oluşturmaktadır (Yıldırım, 2011: 67).

Erkeklerle kıyaslandığında kadınların yoksulluk oranının daha yüksek olması, kadınların erkeklere göre daha derin ve ciddi bir yoksulluk yaşaması ve kadınlar arasında yoksulluğun erkeklere göre daha hızlı artış göstermesi (Çağatay, 1998), yoksulluk sorununun bir kimlik kazanarak kadın yoksulluğu, yoksulluğun kadınlaşması gibi tanımlar kazanmasına neden olmaktadır.

Mutlak yoksulluk, gelir ve tüketim oranları üzerinden ölçülmekle birlikte yoksulluk kavramının yapısından kaynaklanan ölçüm zorlukları nedeniyle yoksulluk tüm yönleriyle ele alınamamaktadır. Bu durum kadın yoksulluğunun değerlendirilmesinde de yetersizliklere ve zorluklara sebep olmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet ve yoksulluk analizi yapılırken, insani yoksulluk üzerinden hareket etmek yoksulluğun sonuçlarıyla birlikte sebeplerini de anlamaya imkan tanımaktadır. İnsani yoksulluk yaklaşımı temel eğitim, sağlık, yaşam beklentisi gibi yoksunlukların toplumsal cinsiyet temelinde incelenmesine olanak vermektedir. Ayrıca insani yoksulluk yaklaşımı ile hanehalkının ayrıştırılması ve hanehalkının görece yoksulluk veya refah temelinde analizinin yapılması da mümkün olmaktadır (Çağatay, 1998). İnsani yoksulluk kavramının da dayanağını oluşturan yapabilirlik yaklaşımı kadın yoksulluğunun analizinin yapılmasına ve değerlendirilmesine imkan vermektedir.

3. KADIN YOKSULLUĞUNU ANLAMADA “YAPABİLİRLİKTE YOKSUNLUK” YAKLAŞIMI

Yoksulluk günümüzde gelir azlığından kaynaklı maddi yoksullukla beraber eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişememek, karar alma süreçlerine katılamamak, siyasal özgürlüklerden yoksun olmak, güvensizlik, kendini ifade edememek gibi yoksulluğun farklı görünüşleriyle değerlendirilmektedir. A. Sen’in “yapabilirlik

yaklaşımı” çerçevesinde şekillenen bu yeni yoksulluk anlayışına göre yoksulluğun yok edilebilmesi için insani gelişmenin sağlanması önemlidir. Sen, insanların kendilerini gerçekleştirebilmelerine imkan verecek uygun şartların yaratılması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Buna göre bireylerin arzu ettikleri, değer verdikleri bir hayata ulaşabilmeleri için kapasitelerinin geliştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca yoksulluk, temel yapabilirliklerden yoksunluk olarak tanımlanarak gelir azlığının, maddi yetersizliklerin ötesine taşınmaktadır (Sen: 1997).

Yapabilirlik yaklaşımı, gıda ihtiyacını karşılayabilmek, barınmak, giyinmek, eğitim görebilmek, önlenebilir hastalıklardan korunabilmek gibi temel yapabilirliklerden yoksun olan kişileri yoksul olarak tanımlamaktadır (Sen, 1983). Yapabilirlik, insanların kendileri için değerli olan işlevsellikleri başarma özgürlüğünü tanımlamaktadır. Ayrıca kişinin sağlıklı olma, çalışabilme, başkalarına bakma gibi etkinlikleri yapabilme gücünü ve potansiyelini ifade etmektedir (Uçar, 2011: 24). Sen, yoksulluğu salt bir gelir azlığı-yetersizliği olarak değil, “kapasite-yapabilme yetersizliği” olarak tanımlarken gelirin iyi bir yaşam sürdürmeyi sağlayan araçlardan biri olduğunu ifade etmektedir.

Gelirin veya malın, kişinin hayatını değiştirebilme kapasitesi üzerinde duran Sen, yoksulluğun temelinin gelir yoksulluğu olduğunu ancak kapasite yoksulluğunun daha önemli olduğunu ifade etmektedir (Sen, 2004b). Sen, insanların refahları arasındaki eşitsizliğin, sadece gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi ile çözülemeyeceğini zira bir kişinin hayat standardının parayla satın alınamayacak bazı bileşenlerden oluştuğunu ifade etmektedir (Griffin, 1990: 10).

Bu anlayış yoksulluk kavramına parasal ve bireysel veya satın alma gücü üzerinden gelişen bakış açısının yanında öznel ve kültürel bir bakış açısı (Dedeoğlu, 2003a) da eklemektedir. Böylece sadece gelir ve harcamalara odaklanmak yerine, insanların ne yapabildikleri ve ne olabilecekleriyle ilgilenilmesi (Nussbaum, 2005) gerektiği belirtilmektedir. Sen’e göre yoksul bireylere yardım ve yoksulluğun yok edilmesi için, kişilerin yapmak, gerçekleştirmek istedikleri şeyleri hayata geçirecek koşulların, insani gelişmenin ve kişinin kendini gerçekleştirebileceği ortamın sağlanması gerekmektedir (Sen, 1976: 20-22, Sen, 2004b).

İyi bir temel eğitim ve sağlık hizmeti, kişinin yaşam kalitesini yükseltirken gelir edinme kapasitesini de doğrudan etkileyerek, gelirini arttırmaktadır. Gelir ve yapabilirlik arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet, toplumsal roller, yaş, yerleşim yeri, kişinin denetleyemeyeceği veya kısmen denetleyebileceği

unsurlardan etkilenmektedir. Dolayısıyla yapabilirliklerin düzeyi ve genişliği, bireyin yaşam kalitesini etkilemektedir (Sen, 2004a).

Diğer yandan Sen, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler üzerinde analizler yaparak, yoksulluğun, az gelişmişliğin kadın ve erkeği eşit şekilde etkilemediğini ifade etmektedir. Sen, çalışan kadınların aile ve toplum içerisinde statülerinin, pazarlık güçlerinin arttığını ve refah düzeylerinin de yükseldiğini (Sen, 2004a: 260) vurgulamaktadır.

Kadın yoksulluğunu da yapabilirlik-kapasite yoksulluğu çerçevesinde ele alan Sen’e göre kapasite yoksulluğunun en fazla etkilediği gruplardan biri de kadınlardır. Başta hane gelirinin eşitsiz dağılımı olmak üzere eğitim ve istihdam olanaklarında da dezavantajlı konumda olan kadınlar erkeklere bağımlı kalarak yoksulluk yaşamaktadır. Sen, beslenebilme, önlenebilir hastalıklardan korunabilme, barınma, eğitim alabilme, siyasal katılım gibi özgürlüklerin aynı zamanda insan haklarına girdiğini belirterek, birey özgürlüğünün önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda yaklaşım da kadın yapabilirliklerine kadın hakları açısından bakmaktadır. Sen, bireyin toplumsal çevresi göz önünde bulundurulmadan değerlendirilemeyeceği anlayışı ile birey özgürlüğünün ancak demokratik toplumlarda gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Geleneksel cinsiyetçi toplumlarda, toplumsal koşullardan bağımsız olmayan, sosyal etki altında bireyselleşmeyen kadının kapasitesinin doğal olarak erkeklerden aşağı, değersiz olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Yaşanan bu ikinci sınıf vatandaş durumu ve eşitsiz yeterlilikler sebebiyle yoksunluk ve yoksulluğa düşen kadınları Sen, kayıp kadınlar olarak tanımlamaktadır (Nussbaum, 2000; Sen, 2002: 80).

Diğer yandan kadınların, kız çocuklarının yoksulluğunun anlaşılmasında kapasite yoksulluğu, gelir üzerinden yapılan analizlerden daha açıklayıcı olarak görülmektedir. Öyle ki, örneğin yoksulluk aile içinde paylaşım üzerinden açıklanırken, şayet aile geliri bazı aile üyelerine, -örneğin erkek çocuğa- orantısız kullanılıyorsa ihmal edilen aile üyelerinin yoksulluğunu gelir üzerinden anlamak mümkün olmayacaktır (Sen, 2004a, 128-129).

Sen, insan kapasitesinin geliştirilmesiyle toplum ve aile refahının artacağını, kadınların ve erkeklerin yaşamlarının iyileştirileceğini, dolayısıyla iktisadi büyümenin gerçek amacının insan kapasitesinin geliştirilmesi olması gerektiğini ifade etmektedir. Sen, insani kapasitelerin kişinin verimini, üretkenliğini artırarak refahı ve özgürlükleri sağlarken, ekonomik üretim ve toplumsal değişimi de dolaylı olarak etkileyerek beraberinde getireceğini belirtmektedir. Nitekim yapılan ampirik çalışmalar, kadının eğitim durumunun geliştirilmesi ile başta aile içi olmak üzere cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılabileceğini (Bebbington,

1999: 2022; Sen, 1997: 1960) göstermektedir. Yapabilirlik yaklaşımı sosyopolitik açıdan da önemlidir. Zira yapabilirlik yaklaşımı, kadın bireyin tek başına değerlendirilmesine olanak verirken, insanların ırk, yaş, etnik grup, toplumsal cinsiyet, coğrafi bölge açısından özelliklerini eşitsizliklerin incelenmesinde temel almaktadır. Bu durum kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin incelenmesinde avantaj olarak görülmektedir. Yine aynı zamanda yaklaşım, başından itibaren insanların ne yapabilecekleri ya da ne oldukları üzerinde durarak kadınların aile içerisinde yaşadıkları eşitsizliklerinde ele alınmasına olanak sağlamaktadır (Kardam ve Yüksel, 2004: 50-51).

Kapitalist rejim altındaki gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda önemli oranda artış gösteren kadın yoksulluğu, ekonomik faktörlerin yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerinin dayatmaları ve kadınların eğitim, üretim kaynaklarına kısıtlı ulaşımı ile de açıklanmaktadır. Ayrıca iktisadi ve sosyal yaşama katılımında sorun yaşayan, engellerle karşılaşan kadınlar yoksullaşmayla birlikte toplumsal dışlanmaya da maruz kalmaktadırlar (Hacımuratoğlu, 2010: 56). Belirtmek gerekir ki yoksulluğun boyutları, tecrübe edilişi, mücadeleye yönelik strateji ve önlemleri, toplumsal cinsiyet ile yakından ilişkilidir (Uçar, 2011: 22).

4. TÜRKİYE'DE YAPABİLİRLİKTEN YOKSUNLUK BAĞLAMINDA KADIN YOKSULLUĞU

Toplumsal yaşama katılımında, hak ve olanaklara erişimde engellerle karşılaşan kadınların toplumsal statü açısından geri kalmışlıkları, kadını erkeğe bağımlı kılarak güçsüzleştirilen yaklaşım ve uygulamaların varlığı, kadın yoksulluğunun başlıca nedenlerini oluşturmaktadır (Yıldırım al p, 2011: 75). Kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizlikler nedeniyle erkeklere göre daha ağır yoksulluk yaşamaktadırlar. Nitekim Kümbetoğlu'nun (2002) da ifade ettiği gibi "Kadınların yoksulluğu, toplumsal olarak onay verilmiş eşitsiz cinsiyet rolleri örüntüsünün bir sonucudur". Çalışma yaşamına giremeyen kadınlar ve eğitim, vasıf düzeyi düşüklüğü sebebiyle sosyal güvenceden yoksun, korumasız şekilde enformel sektörde çalışan kadınlar, çalışmanın yanı sıra kadın-anne ve eş olmanın sorumluluğu altında yaşamakta ve kaçınılmaz olarak yoksulluğa maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla yoksulluk göstergelerinin yanı sıra sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal ilişkileri toplumsal cinsiyetçi bakış açısıyla değerlendirmek kadın yoksulluğunu anlamada daha gerçekçi bir yaklaşım olmaktadır.

Refah üzerinden yapılan yoksulluk ölçümlerinde kadınların erkeklerden daha yoksul olduğunu ve cinsiyetler arasında uçurumun gelir açısından arttığını ifade eden Buvinic (1997), kadın yoksulluğunda işgücü piyasasındaki konu-

mun ve eğitimin belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Zira eğitim boyutu için, “Eğer bir erkek çocuk eğitirseniz, bir insanoğlu, bir kız çocuk eğitirseniz nesiller yetiştirmiş olursunuz” demektedir (Buvinic, 1997: 39-48).

Kadınların kaynaklara, kamusal hizmetlere erişimi ve işgücü piyasasındaki konumları başta olmak üzere kadın emeğine verilen değer, kadın yoksulluğu nedenlerinin temelini oluşturmaktadır. Emekleri değersiz görülen kadınlar, kaynaklara, gelire, refaha erkeklerle eşit derecede ulaşamamanın yanı sıra mülkiyet ve gelir kontrolünde, kararlara katılımda da eşit haklara sahip değildirler. Öncelikle gelir yoksulluğu yaşayan kadınlar, dünyanın hemen her yerinde erkeklerle oranlandığında enformel sektör içinde oranı daha yüksek olan grubu oluşturmaktadır. Enformel sektörde çalışan kadınlar ise çoğunlukla kötü koşullarda, düşük ücretlerle, sosyal güvencesiz, düzensiz şekilde çalışmaktadırlar (Yıldırım, 2011: 76).

Türkiye’de kadın yoksulluğunun istatistiksel boyutlarının anlaşılması, istatistiklerde hanenin temel alınması ve hane içindeki farklılıkların göz ardı edilmesi nedeniyle mümkün olamamaktadır. Bu durum kadın yoksulluğu incelenirken, kadınların istihdamdaki durumlarından ve ya kadın yoksulluğu alanında yapılan niteliksel araştırmalardan yararlanmayı gerektirmektedir. Niteliksel çalışmalar ile kadınların yaşadığı yoksulluk deneyimleri, yoksulluk yaşayanların gözünde yoksulluğun ne olduğu, ne ifade ettiği ortaya konulmaktadır (Şener, 2009: 6-7).

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) Ocak 2011’de yayınladığı 2009 Yoksulluk Araştırmasına göre nüfusun yüzde 18.08’i, yani 12 milyon 751 bin kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre 2009 itibarıyla erkeklerin yüzde 17.10’u, kadınların ise yüzde 19,03’ü yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Diğer yandan kırdaki kadınların ise yüzde 40,15’i yani neredeyse yarıya yakını yoksulluk sınırı altında yaşamaktadırlar (TÜİK, 2011). Bu doğrultuda genel yoksulluk tablolarına bakmak kadın yoksulluğu ile ilgili bilgi verebileceği gibi, işgücü piyasası ve kamusal hizmetlere erişim gibi alanların değerlendirilmesi de ülkemizdeki kadın yoksulluğunu anlayabilmede yol gösterici olmaktadır.

4.1. Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumları

Kadın yoksulluğunun temel nedenlerinden birini, kadınların işgücü piyasasına dahil olamamaları oluşturmaktadır. Kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadın emeğinin kullanımı ve değerini belirlemektedir. Bakım hizmeti başta olmak üzere kadınlara yüklenen ev kadınlığı sorumluluğu, kadının en önemli rolünün, görevinin, yerinin evi ve evinin işi olduğu düşüncesi kadının istihdamının

önünde engel oluşturarak, kadını erkeğe bağımlı kılmakta (Ulutaş, 2009: 28) ve yoksullaştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, eğitim, bakım ve temizlik işleri çoğunlukla kadın işleri olarak görülmektedir. Kadın için uygun bulunan ücretli işler de kadına yüklenen ev işinin ve bakım emeğinin bir uzantısıdır. Diğer yandan genel olarak ücretli iş, erkek işi olarak görülmekte, kadının geliri ise aile bütçesine katkı olarak değerlendirilmektedir. Kadının temel sorumluluğu, görünmez emeği oluşturan ev işi ve bakım hizmeti olarak görülmektedir. Ev iş ve bakım hizmeti ise işten sayılmadığı gibi bunları yerine getiren kadınlar istatistiklerde işsiz olarak görülmektedir. Görmezden gelinen bu emek aynı zamanda değersiz de kılınmış olmaktadır (Öztürk, 2009; Öztürk 2010: 123).

Günümüzde çok sayıda ülkede kadınlar çalışıyor olsalar da, işsiz kalma riskleri yüksek olan grupların başında gelmektedirler. Yine uygulanan asgari ücret politikaları ve piyasalardaki ücret koşulları da kadınları yoksulluk ücretine mecbur bırakmaktadır (Jennings, 1999: 24).

Ayrıca kadın yoksulluğunu farklı boyutlarda etkileyen bir unsur olarak ekonomik krizlerde önemlidir. Kadınlar ilk işten çıkarılan kesimi oluşturdukları için kriz zamanlarında kadın işsizliği artış göstermektedir. Diğer yandan kriz zamanlarında erkeğin işsiz kalması, ailenin gelirinin azalması da çoğunlukla kadının işgücü piyasasına girişini gerektirmektedir. Ailenin ayakta kalması için kadının iş bulmasının önemli olduğu, hanenin tek geçim olanağının kadının çalışması olduğu durumda, kadınlar düşük ücretlere ve kötü çalışma koşullarına razı olmaktadır. Yine krizle işsiz kalan kadınlar da çoğunlukla olumsuz koşullarda çalışmaya mecbur kalmaktadırlar (Çetinkaya ve Yıldırım alp, 2013; Öztürk, 2010: 123-128).

Tablo 1: Cinsiyet ve eğitim durumuna göre işsizlik oranları (%)

Eğitim durumu (15+ yaş)		Yıllara Göre İşsizlik Oranı (%)			
		2009	2010	2011	2012
Erkek	Okuma Yazma Bilmeyen	17,6	13,7	10,7	9,9
	İlk Öğretim	23,6	18,9	14,6	14,3
	Lise	15,1	12,6	9,5	9,2
	Meslek lisesi	12,7	10,5	8,4	7,5
	Yüksekokul veya Fakülte	9,6	8	7,6	7,2
Kadın	Okuma Yazma Bilmeyen	3	2,4	2	1,4
	İlk Öğretim	18,3	16,7	13,6	13,2
	Lise	26,3	24,9	21,3	19
	Meslek lisesi	25,9	22,5	20	19,4
	Yüksekokul veya Fakülte	16,3	15,9	15,2	14,7

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2012

Tabloya göre kadınların lise ve üstü eğitim seviyelerinde işsizlik oranlarının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Lise altı eğitim seviyele-

rinde ise bu oranların kadınlarda daha düşük olduğu görülmektedir. TÜİK verilerine göre bir kişinin işsiz olarak sayılabilmesi için bireyin çalışma arzu ve isteğinde olup son 3 ay içerisinde iş arama kanallarından birini aktif olarak kullanması gerekliliği düşünüldüğünde bu durumun sebebi olarak kadınların eğitim seviyesindeki artış ile işgücüne katılma istekleri arasındaki doğru orantılı ilişki gösterilebilir. Kadınların erkeklere kıyasla en fazla işsizlik oranına sahip olduğu eğitim grubu olarak ise meslek lisesi mezunları dikkat çekmektedir.

Dünyada yoksulluğun derin yaşandığı bölgelerde, kadınlar yüksek oranda korunmasız istihdam içerisinde bulunmaktadır. Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu, kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçiliği ILO tarafından korunmasız istihdam olarak tanımlanmaktadır (ILO, 2009: 10-17). Özellikle iktisadi krizler karşısında enformel ve korunmasız istihdam biçimlerinde çalışanlar savunmasız kalmaktadırlar. Bu grupta çalışanlar, iktisadi durgunluk dönemlerinde kendilerini koruyacak sosyal güvenlik ve güvence imkanından yoksun olduklarından ayrıca bu dönemleri geçirmeyi kolaylaştıracak tasarrufu yapabilecek gelire sahip olmadıklarından yoksulluk ile karşılaşmaktadırlar (Antonopoulos, 2009: 103). Dolayısıyla kriz koşullarıyla mücadele ve hayatta kalmak için tüm olumsuzluklarına rağmen enformel sektörde çalışmayı kabul eden kadınlar çalışıyor olsalar da yoksulluklarını giderememektedirler (Yıldırım, 2011: 78).

Küreselleşme sürecinde yaşanan küresel ticaret, yatırım modelleri gibi değişimler dünya genelinde kadın istihdamı ve geliri üzerinde etkili olurken, ekonomik küreselleşme biri emeğin feminizasyonu diğeri yoksulluğun feminizasyonu olmak üzere iki kavramı ortaya çıkarmıştır. Kadının çalışması, iş gücü piyasasındaki konumu sadece ekonomik küreselleşme ile açıklanamazsa da bu sürecin sektöre, istihdama, cinsiyete göre negatif ve pozitif etkileri önemlidir. Öyle ki bazı kadınlar yeni işler veya ürünleri için yeni pazar imkanı bulurken kimileri ise işlerini veya pazarlarını kaybetmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde iş imkanı sağlayarak pek çok kadının gelir ve gelir kontrolünde söz hakkına sahip olmasıyla geleneksel ataerkil yapıyı kırmayı sağlayan ekonomik küreselleşme bir yandan da çalışan birçok kadının kazancında düşüş, çalışma koşullarında bozulma veya iş yükünde artışa ve hatta kötü, aşağılayıcı, güvensiz, korunmasız işlerde, koşullarda çalışmasına neden olmuştur. Diğer yandan işsizlik oranları erkeklerden yüksek olan kadınların, erkeklerin işini kaybettiği, ücretlerinin düştüğü kriz gibi süreçlerde de ucuz iş gücü olarak emek piyasası-

na dahil olmaları işgücünün kadınsılaşması/emeğin feminizasyonu sonucunu doğurmaktadır (Carr vd., 2000: 123-124; Moghadam, 1999: 368).

Küreselleşme ile yaşanan süreç özellikle tam zamanlı işlerde, işverenlere ucuz kadın emeğini erkek emeğiyle ikame etme fırsatı vermiştir. İşgücünün kadınsılaşması, sanayi kolları ve hizmet sektöründe kadınların düşük ücretle istihdamını vurgularken temelde işgücüne katılımı ve istihdamda kadın sayısının artışıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde 1970 ve 1980'lerde düşük ücretli emeğin kullanıldığı ihracat sektöründe kadın işgücünün artış göstermesi, araştırmacılar tarafından işgücünün kadınsılaşması kavramının ortaya çıkışında etkili olmuştur. Diğer bir ifadeyle, işgücünün kadınsılaşması, istihdamda kadın oranının artışı ve iş-gelir güvencesinin zayıfladığı, düşük çalışma koşullarının bir arada gerçekleşmesini ifade etmektedir (Standing, 1989; Standing, 1999).

Kadınların işgücüne katılımının düşük olması, kadın yoksulluğunu açıklamada en önde gelen unsurdur. Ancak daha öncede ifade edildiği gibi işgücü piyasasına katılmak veya çalışmak bazı durumlarda yoksulluğu ortadan kaldırmak için yeterli olmamaktadır. Çalışan yoksulluğu kavramı ile ifade edilen bu duruma kadınlar açısından bakıldığında, dünya istihdamının yüzde 40'ını oluşturan kadınların çalışan yoksulların yüzde 60'ını oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca sadece cinsiyet temelli bir sorun olmayan yoksulluğa kadınlar arasındaki farklılıklar çerçevesinde bakıldığında, kadınların homojen olmadığı dolayısıyla da bir tarafta vasıf ve eğitim düzeyi yüksek, yüksek ücretli, kariyer yapan kadınlar diğer yanda ise eğitim ve vasıf düzeyi düşük, her türlü güvenceden yoksun çalışan kadınların bulunduğu görülmektedir (Şener, 2009: 6). Dolayısıyla vasıfsızlık, eğitimsizlik, enformel işgücü piyasasında çalışma, kadın yoksulluğunun hem nedeni hem de sonucunu oluşturan bir kısır döngü niteliği taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik olarak aktif kadınların çoğunluğunun enformel sektörde çalıştığı görülmektedir. Cinsiyetçi işbölümü ve kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri formel ve enformel işlerde de kendini göstermektedir. Mevcut veriler ışığında, enformel sektörün cinsiyete bağlı üç temel boyutu söz konusudur. Buna göre, ilk olarak enformel sektörde ekonomik olarak aktif olan kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir. İkincisi enformel sektör içinde kadınların çoğunluğu kendi hesabına çalışan, geçici, gündelik işçi, taşeron işçi olarak çalışmaktadırlar. Üçüncü olarak ise enformel sektörde hem erkeklerin hem de kadınların ortalama gelirleri, kayıtlı / formel sektöre göre

daha düşükken, cinsiyetler arası ücret veya kazançlar arasındaki fark daha yüksektir (Carr vd., 2000: 126-127).

Tablo 2: Cinsiyet ve eğitim durumuna göre aylık ortalama brüt ücret ve yıllık ortalama brüt kazanç

Eğitim durumu		Aylık ortalama brüt ücret (TL)		Yıllık ortalama brüt kazanç (TL)	
		2006	2010	2006	2010
Erkek	İlkokul ve altı	784	1 066	9 952	13 526
	İlköğretim ve ortaokul	788	1 061	9 999	13 505
	Lise	943	1 317	12 042	16 907
	Meslek lisesi	1 298	1 649	17 312	22 195
	Yüksekokul ve üstü	2 231	2 842	29 258	37 878
Kadın	İlkokul ve altı	650	874	8 159	11 065
	İlköğretim ve ortaokul	640	870	8 064	10 949
	Lise	870	1 177	11 182	15 049
	Meslek lisesi	944	1 336	11 990	17 109
	Yüksekokul ve üstü	1 837	2 380	23 899	31 437

Kaynak: TÜİK İşgücü Maliyeti ve Kazanç İstatistikleri, 2010

Tabloya göre kadınların her eğitim seviyesinde erkeklere oranla daha düşük ücret aldıkları görülmektedir. Hem kadınlarda hem de erkeklerde eğitim seviyesi yükseldikçe ücretlerinde sürekli olarak artma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Bu durumun tek istisnası her iki cinsiyet grubu içinde ilköğretim ve ortaokul eğitim seviyesindeki bireylerin ortalama kazançlarının ilkokul ve altı eğitim seviyesindeki bireylere kıyasla düşük oluşudur. Ancak bu iki eğitim grubu arasındaki fark diğer eğitim grupları arasındaki farklarla kıyaslandığında yok denecek kadar az seviyededir.

Başta eşlerinin işsiz kalması, yaşam koşullarının bozulması ve artan yoksullaşma nedeniyle kendilerinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelirden yoksun (Öztürk, 2010: 115), sosyal yardım almayan, akrabalık bağı olmayan ve büyük çoğunluğu yoksul annelerden oluşan refah ve istihdam arasında hareket eden kadınlar, aile geçimini sağlayabilmek için ayakta kalma mücadelesi vermekte ve düşük ücretle işgücü piyasasına katılmaktadırlar (Albelda, 2001). Yaşanan bu tablo, çalışan yoksullar içinde kadın oranının yüksekliliğini de açıklamaktadır. İstihdamda yer alan ve gelir sahibi olan kadınlar insanca yaşam için yeterli düzeyde gelire, iş güvencesine sahip olmadıkları için yoksuldurlar. Yoksulluk ile toplum içerisindeki statüleri de gerileyen kadınların, işgücü piyasasına katılmaları her ne kadar artsa da, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdamları, prestijleri ve ödülleri düşük olan “kadınsal” alan-

larda yoğunlaştığı görülmektedir (Özpnar ve Çondur, 2007: 481). Bu durum, kadınların belli sektörlerde, belli mesleklerde yoğunlaşmasını, vasıfsız işlerde, otorite ve hiyerarşi gibi mesleki statülerde de düşük konumda çalışmaları sonucunu doğurmaktadır (Mackintosh, 1981). Dünya geneline bakıldığında da kadınların çoğunlukla tarım ve hizmet sektöründe çalıştıkları görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde aktif kadın nüfusun yaklaşık yarısının enformel sektörde yer aldığı belirtilirken, özellikle genç ve niteliksiz kadın işgücü için bu sektör her ne kadar kadınlar için korumasız, güvencesiz ikincil bir işgücü piyasası oluştursa da çalışma olanağı (Koray ve diğ., 1999: 28) ve bir gelir sağlamaktadır. Çoğunlukla göçmenler ve kadınların gibi kimi dezavantajlı grupların çalıştığı ikincil iş gücü piyasası, yarı nitelikli ya da niteliksiz, düşük ücretli, iş değiştirme oranı yüksek, sendikasız, güvencesiz, kariyer olanağı olmayan işlerden oluşmakta ve alınan ücretler birincil piyasa işlerin en fazla yüzde 70-80'i kadarını oluşturmaktadır (Worsley, 1987: 61). Çalışanların statülerine bağlı olarak işverenden kendi hesabına çalışana, ücretli çalışana ve çırağa doğru gittikçe azalan gelir yapısına sahip olan enformel sektörde kadınlar ücretsiz aile işçisi veya düşük ücretli konumlarıyla sektörün en yoksullarını oluşturmaktadırlar (Gül ve Ergun, 2009: 133-142).

Genel olarak bakıldığında, işgücü piyasasında kadın yoksullar, çoğunlukla kırdan kente göç eden, niteliksiz ve mülksüz olarak çalışma yaşamına giren, iş piyasalarında ya asgari ücret ve altı ücretle istihdam olanağı bulmuş ya da işgücü piyasalarının koşullarından dolayı enformel sektörde istihdam edilen, çoğunlukla gecekondularda yaşayan kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Ergun ve Sallan Gül,2009). Yeterli eğitime sahip olamama sebebiyle mesleki beceri eksikliği, kadının aile içi konumu, iş gücü piyasasının uysal bireyleri olarak görülmeleri, örgütlenme kapasitelerindeki eksiklik, uzun çalışma saatlerine ve sigortasız, güvencesiz çalışmaya ses çıkarmamaları kadınların enformel sektördeki yoğunluk nedenleri olarak sayılmaktadır. Enformel sektör ile yoksulluk birbirini besleyen ve pozitif ilişki kuran süreçlerdir. Diğer bir ifadeyle, enformel sektör geliştikçe yoksulluk-kadın yoksulluğu artmakta ve yoksulluk arttıkça da bireyler güvencesiz, düşük ücretli işleri kabul etmek zorunda kalmaktadırlar (Şener,2009:3-4). Gelir yoksulluğu sebebiyle yaşamak ve geçinmek için enformel sektörde düşük ücretle, sosyal hak ve güvencelerden yoksun, kötü iş ve yaşam koşulları içinde çalışan kadınlar giderek yoksunlaşmakta ve yoksullaşmaktadırlar.

Türkiye'de kadın istihdamının genel özelliklerine baktığımızda, kadınların işgücüne katılımının düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. 2012 yılında işgücüne katılım oranı kadınlarda %29,5 iken erkeklerde %71'dir. İstihdam

edilen kadın nüfus oranı %26,3, erkek nüfus oranı ise %65’tir (TÜİK,2012). Ülkemizde çalışabilir kadın işgücünün yarısı ücretli işgücü faaliyetleri içinde yer almamaktadır. Genel olarak kentlerde kadınların işgücüne katılımları düşükken özellikle göçle kentsel alanlara gelen kadınların istihdam dışında kaldıkları, eğitime erişimde yaşadıkları engeller sebebiyle genel ücret düzeyi düşük olan sektörlerde istihdam olanağı buldukları bilinmektedir. Ayrıca kadınlar ücretli çalışma durumunda, erkeklere göre daha düşük ücretlerle kadınsı mesleklerde çalışmaktadırlar. Kırdaki istihdam edilen kadınlar büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi olarak, kentte kayıt dışı sektörde asgari ücretin altında, düzensiz işlerde çalışmaktadırlar. Unutulmaması gereken bir diğer nokta ise, ataerki geleneksel aile yapısının kadınlara yüklediği sorumluluklardır. Buna göre, kadının yerinin evi, görevinin annelik olduğu düşüncesi, kadınların eğitime erişim ve işgücü piyasasına katılımını engellemektedir (Sallan Gül, 2005: 29).

Tablo 3: Cinsiyet ve eğitim durumuna göre istihdam ve işgücüne katılım oranları

Eğitim durumu (15+yaş)		İstihdam Oranları				İşgücüne Katılım Oranları			
		2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Erkek	Okuma Yazma Bilmeyen	30,6	31,8	33,7	30,6	37,1	36,8	37,8	34
	İlk Öğretim	34,3	39,5	44,2	45	44,9	48,7	51,7	52,5
	Lise	58,7	59,5	63,1	62,8	69,1	68,1	69,7	69,1
	Meslek lisesi	70,8	72,7	74,4	74,5	81	81,2	81,2	80,5
	Yüksekokul veya Fakülte	75,1	77,5	78,8	78,9	83,1	84,3	85,3	85,1
Kadın	Okuma Yazma Bilmeyen	14,5	15,9	16,8	16,5	15	16,3	17,1	16,7
	İlk Öğretim	14,7	16,6	18,2	18	19,9	18	21,1	20,7
	Lise	22,4	22,8	23,8	24,8	30,4	30,4	30,3	30,6
	Meslek lisesi	29	30,8	31,3	30,7	39,1	39,8	39,2	38,1
	Yüksekokul veya Fakülte	59,3	59,7	60,1	60,4	70,8	71	70,9	70,8

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2012

Tabloya göre kadınların istihdam oranlarının erkeklere kıyasla her eğitim seviyesinde düşük olduğu gözlenmektedir. Ancak istihdam oranları arasındaki bu farklılık eğitim seviyeleri yükseldikçe azalmaktadır. Örneğin ilköğretim eğitim seviyesinde erkeklerin lehine iki katı olan bu fark yüksekokul veya fakülte eğitim seviyesinde yaklaşık üçte bir oranına kadar gerilemektedir. Kadınların işgücüne katılım oranının her eğitim seviyesinde erkeklere kıyasla düşük olduğu görülmektedir. Ancak eğitim seviyesi arttıkça kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere kıyasla oransal olarak daha hızlı biçimde artmaktadır. En düşük eğitim seviyesinden en yüksek eğitim seviyesine kadar erkeklerin

işgücüne katılım oranlarının yaklaşık olarak iki buçuk kat artması kadınlarda ise bu artış oranının yaklaşık olarak altı kat oluşu eğitim düzeyinin kadınları istihdama çekmekte ne denli etkili olduğunu gösterir niteliktedir.

Aile içindeki eşitsiz rol ve görev dağılımı, işgücüne katılım oranlarındaki düşüklüğün nedenleri arasındadır. Nitekim çalışabilecek durumdaki her dört kadından sadece birisi çalışma yaşamına dahil olmaktadır ve kadınların çalışmama nedenleri arasında “ev işleri” birinci sırada yer almaktadır. TÜİK tarafından gerçekleştirilen hanehalkı işgücü anketi sonuçlarına göre Türkiye’de kadınların işgücüne dahil olmama nedenlerinin başında yüzde 62,4’lük bir oranla ev işleri ile meşgul olmak gelmektedir (TÜİK, 2006). Kadınların çalışmaması gerektiğini düşünenlerin başlıca gerekçeleri olan “kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işidir” yanıtı göstermektedir ki, toplumda kadınların rolü ağırlıklı olarak ev işleri ve çocuk bakımı ile sınırlıdır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan 2011 yılı Türkiye’de Aile Araştırması sonuçlarına göre de kadınların ücretli işlerde çalışmasını uygun bulmayan katılımcıların yüzde 58,6’sı kadınların asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu beyan etmiştir (Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011:284-286). İstihdam yapısının erkek egemen karakteri yanında kadınların çocuk, yaşlı bakımı başta olmak üzere aile içi yükümlülükleri kadın istihdamı önünde önemli engel oluşturmaktadır. Eğitim ve vasıf düzeyi yüksek, buna bağlı olarak gelir düzeyi de yüksek işlerde çalışan kadınlar, ev işi ve bakım hizmetlerini dışarıdan ücretli olarak yaptırmayı sağlayabilmekteyken, bu imkana sahip olmayan kadınlar için işgücü piyasasına girememek söz konusu olabilmektedir. Aile içi eşitsiz rol ve görev paylaşımı ve bakım yükümlülükleri kadınları işgücüne katılamayıp evde kalmaya zorlarken, artan yoksullaşma ve hayat koşullarının zorlaması ise çalışma yaşamına doğru itmektedir (Çağlayan, 2010).

Ayrıca, ev eksenli çalışmanın giderek yaygınlaşması ve ev eksenli çalışan kadınların birçoğunun kendini “çalışan” yerine “ev kadını” olarak tanımlaması da ev-eksenli çalışan kadınların, işgücü dışında sayılmasına neden olabilmektedir (DİSK, 2010).

Cinsiyete dayalı işbölümünün çalışma yaşamına olan etkisi dolayısıyla kadınların meslek dağılımına bakıldığında genellikle kadına uygun görülen düşük statülü ve nitelik gerektirmeyen işlerin yoğunluğu görülmektedir. 2012 verilerine göre, üst düzey yöneticilik ve karar alma süreçleriyle ilgili mesleklerde kadınların oranı yaklaşık olarak yüzde 3,1 iken, kadınların yüzde 39’u tarım ve yüzde 19,9’u nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar. Sanayi de ise nite-

likli işlerde erkek istihdamı görülürken, kadınlar nitelik gerektirmeyen mesleklerde yer almaktadırlar.

Türkiye’de istihdama katılan kadınların sektörler arasındaki dağılımına baktığımızda ise 2012 yılı verilerine göre kadın istihdamının yaklaşık olarak yüzde 39’u tarım, yüzde 15’i sanayi, yüzde 46’sı hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir (TÜİK,2012). Tarım sektöründen yaşanan gelişmelere bağlı olarak ayrılan kadınlar, sanayi ve hizmetler sektörlerine yönelerek, hizmetler sektöründeki paylarını arttırmaktadırlar. Bu durum, toplumda kadınlara uygun görülen nitelikler ve işlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kadınlar çoğunlukla, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, toplumsal konulara ilişkin işler veya kadınların ev sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım, temizlik işlerinin yer aldığı hizmetler sektöründe çalışmaktadırlar (Uçar, 2011: 40).

Türkiye’de toplam istihdam edilen kadınların işteki durumlarına baktığımızda ise 2012 verilerine göre kadınların yüzde 10,7’i kendi hesabına ve işveren konumunda çalışırken, yüzde 54,2’si ücretli veya yevmiye karşılığı, yüzde 33,6’sı ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. İşteki duruma göre yıllar içinde kadınların ücretsiz aile işçiliği oranı düşerken, ücretli ve yevmiyeli oranının yükseldiği yine yıllar itibariyle bakıldığında kadınlar arasında kendi hesabına çalışanların oranının arttığı görülmektedir. Diğer yandan istihdamdaki kadınların yüzde 58’i, ücretsiz aile statüsündeki kadınların tamamına yakını sosyal güvenlik sistemi dışındadır (TÜİK, 2012).

Kayıtdışı çalışmaya ilişkin verilere bakıldığında, kayıt dışı çalışmanın, kadınlarda yüzde 51,7, erkeklerde ise yüzde 31,4 düzeyinde olduğu görülmektedir (TÜİK, 2012). Ayrıca kırdaki kadınların kayıtdışı çalışma oranlarının da yüksek olması kayıt dışılığın daha çok kırsal bölgelerde tarımsal faaliyetlerle uğraşan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlarda yoğunlaştığını göstermektedir (Çetinkaya ve Yıldırım,2010).

4.2. Kamusal Hizmet ve Kaynaklara Erişim

Günümüzde dünya genelinde kadınlar, ekonomik hayatın içinde yer almaları veya ev içinde yaşamın yeniden üretilmesine katkıda buldukları halde farklı görünüm ve biçimlerde de olsa hayatın hemen her alanında ayrımcılığa maruz kalmakta, eğitim, sağlık gibi hak, olanak ve hizmetlere ulaşmada, yararlanmada erkeklere göre dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Kadınlar kaynaklara, kamusal hizmetlere erkeklerle eşit biçimde erişememekte, mülkiyet ve gelir kontrolünde eşit söz hakkına sahip olamamaktadırlar. Ayrıca hane içi kaynakların bölüşümü ve paranın kontrolünde de erkeklere göre dezavantajlıdırlar

(Vogler,1998). Oysa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Madde 25'e göre, " Herkesin, gerek kendisi ve gerek ailesi için yiyecek, giyecek, sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes; işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi denetiminin dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir". Ancak bugün ortaya çıkan durumdan yoksullukla yoksunluğun el ele gittiği ve kadınlar gibi dünya nüfusunun önemli bölümünün insan haklarına sahip olma şansının bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kamusal hizmetlere ve kaynaklara yeterli düzeyde erişemeyenler arasında kadınların ve kız çocuklarının oranının yüksek olduğu bilinmektedir. Bu durum gelir yetersizliği sebebiyle yoksul olan bireylerin yoksunlaşmasına da neden olmaktadır. Bu koşullar ve yoksulluğun birbirini doğuran- besleyen bir kısır döngü olarak devam edip gitmesi, yoksul insanların kaderi haline gelmektedir (Koray, 2010: 7).

Kadın yoksulluğunu ortaya çıkaran başlıca nedenler arasında kadınların ekonomik kaynaklara, eğitim ve sağlık başta olmak üzere kamusal hizmetlere erişim düzeyi gelmektedir. Ekonomik kaynaklara ve kamusal hizmetlere erişememe veya erişimdeki eşitsizlik, yoksulluğa sebep olmaktadır. Özellikle kentsel mekanlarda yaşanan yoksulluk, gelir yetersizliği ile beraber bazı hizmetlere ulaşamaktan da kaynaklanmaktadır. Kadınların haklarını kullanmada ve kaynaklara erişimde yaşadıkları eşitsizlik, yoksulluk söz konusu olduğunda daha da artmaktadır (Kalaycıoğlu, 2003). Diğer yandan özellikle eğitim ve sosyal güvenlik gelir dağılımındaki eşitsizliğe yol açan en önemli iki unsurdur. Buna göre, eğitim, insanlara üst gelir gruplarına geçme olanağı verirken, sosyal güvenlik insanların temel güvenliğini sağlayarak yoksulluğa düşmelerini engelleyebilmektedir (Spicker, 2001: 159). Konut koşullarından çalışma saatlerine kadar uzanan, sağlık, eğitim, güvenlik ve kültürel olanakları da içine alan eşitsizlik (Castells,1997: 27) yoksulluk kavramını da beraberinde getirmektedir.

Kadınların, sağlık ve eğitim gibi temel kamusal hizmetlere erişimde önemli eşitsizlikler yaşadıkları görülmektedir. Temel ihtiyaçlardan olan beslenmeye hanede en son ulaşabilen, sağlık hizmetlerinden ise ancak doğum sebebiyle yararlanabilen yoksul kadınlar, sağlığın yanı sıra eğitime erişim konusunda da dezavantajlıdır. Kadınların eğitimsizliği ise kültürel olarak yoksulluk, işgücü açısından mesleki yetersizlik, haklarını kullanamama ve koruyamama, sağlık hizmetlerine erişememe, kararlara katılamama gibi olumsuzluklara sebep olarak, kadınların yoksulluk döngüsünden çıkmalarının önünde çok boyutlu bir engel oluşturmaktadır. Özellikle yoksul hanelerde, ev içinde ve dışında karar alma mekanizmalarının dışında kalan kadınlar, yasama-yürütme süreçlerinden de uzaktırlar. Kadınlar sadece seçme hakkına sahiptirler ki bu haklarını da

kendi hür iradeleri doğrultusunda değil eş, baba gibi diğer bireylerin yönlendirmesi ile kullanmaktadırlar. Siyasal karar alma mekanizmalarında ise erkeklerle oranla hayli düşük oranda aktif durumdadırlar (Kalaycıoğlu, 2003).

Tablo 5: 2011 Milletvekili Seçiminde Kazanan Adayların Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
İlkokul	2	1	1
Ortaokul-Lise	38	32	6
Üniversite- Yüksekokul	510	438	72

Kaynak: TÜİK Milletvekili Seçim İstatistikleri, 2011

Tabloya göre ilkokul eğitim seviyesi hariç diğer eğitim seviyelerinde kadınların erkeklere oranlara yaklaşık olarak altı kat daha az temsil hakkına sahip oldukları gözlenmektedir. Ortaokul-lise ve Üniversite- yüksekokul seviyelerinde bu oranların oldukça yakın oluşu sorunun sadece kadınların eğitim seviyesiyle ilgili olmadığını göstermektedir.

1980 öncesinde sosyal haklar kapsamında yurttaşlığın bir boyutu olarak kabul edilen ve sosyal devlet tarafından yurttaşlara garanti edilen eğitim, sağlık, barınma gibi hizmetler 1980 sonrasında sosyal devletin faaliyet alanının daraltılması ile yoksulluğa ve yoksunluğa dönüşmüştür. Küreselleşme ile birlikte sosyal devlet fonksiyonlarının azaltılması, özellikle özelleştirme uygulamaları, devlet ekseninden birey eksenine yaşanan geçiş, sosyal devletin vatandaşlar için hak olarak saydığı eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi hizmetlerin fiyatlandırılarak, piyasadadan alınıp satılabilen metalar haline getirmektedir. Toplumsal nitelikli üretilen mal ve hizmetleri ihtiyaç duyan herkese eşit şekilde sunan sosyal devlet, yoksulların eğitim, sağlık, barınma gibi temel gereksinimlerden mahrum kalmaması, toplumsal ve siyasal yaşamdan kopuk olmasını hedeflemektedir. Ancak özellikle özelleştirmelerle metalaştırılan kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlandırılması satın alma gücü olmayanları bu hizmetlerden mahrum bırakmaktadır (Özalp, 2009).

Kamusal hizmetlere ve kaynaklara yeterli düzeyde erişemeyenler arasında kadınların ve kız çocuklarının oranının yüksek olduğu bilinmektedir. Bu durum gelir yetersizliği sebebiyle yoksul olan bireylerin yoksunlaşmasına da neden olmaktadır. Bu koşullar ve yoksulluğun birbirini doğuran- besleyen bir kısır döngü olarak devam edip gitmesi, yoksul insanların kaderi haline gelmektedir (Koray, 2010: 7).

Kamusal hizmetlerin yetersiz ve eşitsiz sunumu kadınları, biri devlet tarafından sunulmayan hizmetlerin büyük bölümünün kadınlar tarafından karşılıksız olarak yüklenilmesi ve diğeri kadınların ücretli işlerde çalışma olanaklarının engellenmesi olmak üzere iki şekilde etkilemektedir. Buna göre, çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerine kaynak ayrılmaması, ücretsiz ve nitelikli sunulmaması, sağlık

hizmetlerinin metalaştırılması, hasta, yaşlı ve çocuk bakımının karşılıksız olarak kadınlar tarafından yerine getirilmesi sonucunu ortaya çıkarırken, kadınların ücretli bir işte çalışabilme olanaklarını da engellemektedir. Diğer yandan kadınların karar mekanizmaları içinde yer alamamaları ile kamusal kaynak ve hizmetlerden yararlanamamaları arasında da doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu durum alınan kararlar ve politikalarda cinsiyetçi bakış açısının yokluğuna sebep olarak, kadınların genel ve yerel bütçeden daha az pay alması, eğitim, sağlık, adalet gibi hizmetlere daha az erişilebilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin kadınları daha az kapsamaması sonuçlarını doğurmaktadır (Ulutaş, 2009: 31).

4.2.1. Eğitime Erişimde Eşitsizlik

Küreselleşmenin eşitsizlikleri azaltacağı ileri sürülmüş olsa da günümüz dünyasında gerek gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında gerekse ülkelerin kendi içerisinde okuma-yazma, okullaşma ve öğrenim süresindeki eşitsizlikler kadınların aleyhine devam etmektedir (Tomul, 2002). BM raporu en temel eğitim olanakları açısından yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasındaki farkın açıldığını ifade etmektedir. Gelir yetersizliğinin yanı sıra eğitimden yoksunluk, yoksulluk zincirinin kırılması önünde önemli bir engel oluşturmaktadır (Tiamiyu, 2001). Özellikle gelir yetersizliği sebebiyle, yoksul bir aile çocuğunu okutmak yerine aileye katkısı olsun düşüncesiyle çalıştırıyorsa, yeterli eğitim almayan çocuğun yoksulluktan kurtulma olasılığı da çok düşük kalmakta, yoksulluk ve yoksunluk birbirini doğuran ve besleyen bir kısır döngü olarak sürüp gitmektedir (Koray, 2010: 16).

Tablo 6: Bitirilen Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Nüfus

Bitirilen eğitim düzeyi (15+ yaş)	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	2.784.257	474.016	2.310.241
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	3.784.667	1.209.967	2.574.700
İlkokul mezunu	15.220.028	6.606.954	8.613.074
İlköğretim mezunu	11.617.159	6.587.279	5.029.880
Ortaokul veya dengi okul mezunu	2.849.999	1.736.233	1.113.766
Lise veya dengi okul mezunu	12.096.830	6.951.695	5.145.135
Yüksekokul veya fakülte mezunu	5.913.187	3.400.307	2.512.880
Yüksek lisans mezunu	416.741	245.621	171.120
Doktora mezunu	122.619	75.746	46.873
Bilinmeyen	1.716.318	883.798	832.520
Toplam	56.521.805	28.171.616	28.350.189

Kaynak: TÜİK Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, 2012

Tabloya göre ilköğretim eğitim seviyesinden itibaren kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranla daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bu farklılık toplam kadın nüfusunun azlığından kaynaklı değildir. 15 yaş üstü toplam nüfusa bakıldığında kadın nüfusu erkek nüfusuna göre az da olsa fazladır. Kadın nüfusunun

ilköğretim altı eğitim seviyelerinde yoğunlaştığı görülmekte olup en yoğun kadın nüfusu ilkokul mezunlarında gözlenmektedir. Bu durumda kadınların zorunlu eğitim dönemlerini tamamladıktan sonra eğitim hayatına devam etmekte kimi güçlüklerle karşılaştıkları söylenebilir.

Eğitime eşitsiz erişim, eğitim imkanlarından yararlanamamak yoksulluğa neden olup, yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır. Yanı sıra yoksullaşma, okullaşma oranını düşüren önemli bir nedeni oluşturmaktadır. Karşılıklı etkileşim içerisinde olan bu iki unsurun yansımaları, yoksul hanelerde kız çocuklarının okula devam etme oranlarının düşüklüğü ile kendini göstermektedir (Tiamiyu, 2001). Yoksul ailelerde eğitim için öncelik, erkek çocuklarına verilmektedir. Nitekim yoksul hanelerde yaşayan kız çocuklarının ortaöğrenime devam oranları erkeklerinkine göre belirgin düzeyde düşüktür. Özellikle kırsal temelli geleneksel aile yapısı içinde erkek evladın, anne baba için yaşlılıkta dayanılacak bir güç, bakımlarını sağlayacak kişi olarak görülmesi sebebiyle, erkeğin eğitime önem ve öncelik verilmektedir. Kız evladın gelecek için iyi bir yatırım olmayacağı düşüncesiyle kızları ikincil konuma iten bu düşünce tarzına göre, kız elde ettiği-edeceği geliri özellikle evlenince başkasına “ele” götüren, gelirini kontrol edemeyen kişi olarak görülmektedir (Şener, 2009: 4). Eğitime erişimde erkeklere göre eşitsiz durumda olan kızların okula gidememe ve veya devam edememe nedenleri arasında bu geleneksel aile yapısının temelini görmek mümkündür. Örneğin, çocuk bakımının kadının rolü olarak benimsenmesinin doğrudan etkisi olarak, kız çocuklarının kardeşlerine bakma yükümlülüğü okula gidememe önünde bir engel oluşturmaktadır (Toksöz, 2007: 16-17).

Dünya genelinde okula devam etmeyen 6-11 yaş arasındaki 15.000.000 çocuğun 9.000.000’ünü kız çocukları oluşturmaktadır (World Bank, 2003: 11). Ülkemizde de TÜİK tarafından toplanan verilere göre bu tablo farklı arz etmemekte ve okul çağında olmasına rağmen okula devam etmeyen çocukların büyük bir çoğunluğunu kız çocuklar oluşturmaktadır. Zira Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesine sunulan 4. ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu, kaydedilen ilerlemelere rağmen kadınların tüm eğitim düzeylerinde erkeklerin gerisinde olduğunu ifade etmektedir (KSGM, 2003). Buna rağmen Türkiye’de son 10 yılda okullaşma oranlarında her düzeyde kayda değer mesafe kat edilmiş ve yüksek-öğretim hariç her aşamada kadın ve erkekler arasındaki fark azalmıştır (DİSK, 2010).

Türkiye genelinde 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı yüzde 29,84 olurken, ilkokul mezunlarında bu oran yüzde 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında yüzde 5,34, yükseko-

kul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde yüzde 0,71 olmuştur. İlköğretim başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise yüzde 24,04'tür (TÜİK, 2011).

Tablo 7: Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin Cinsiyetine ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

	2007			2008			2009		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
TÜRKİYE	17,79	17,33	18,26	17,11	16,70	17,52	18,08	17,10	19,03
6 yaşından küçük fertler	24,52	24,91	24,10	22,53	22,86	22,18	24,04	22,87	25,27
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	28,98	29,13	28,88	30,50	30,77	30,31	29,84	30,34	29,52
İlkokul	14,24	15,87	12,68	13,44	15,91	11,22	15,34	16,86	13,83
İlköğretim	19,19	19,79	18,55	17,20	18,67	15,66	17,77	17,19	18,39
Ortaokul ve orta dengi meslek	9,16	11,06	5,57	8,34	9,85	5,78	9,76	10,89	7,82
Lise ve lise dengi meslek	5,88	7,05	4,09	5,64	6,00	5,11	5,34	5,71	4,76
Yüksekokul, fakülte ve üstü	0,81	0,97	0,53	0,71	0,88	0,43	0,71	0,92	0,40

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışmaları, 2011

Tablo incelendiğinde Türkiye genelinde kadın ve erkek yoksulluk oranları hemen hemen birbirine yakın olmakla birlikte, kent ve kırsal düzeyinde toplam yoksulluk oranları da göz önüne alındığında, kadın yoksulluk oranının erkek yoksulluk oranlarından yüksek olduğu görülmektedir. Yine aynı zamanda belirtmek gerekir ki, kadınların yüksekokul, fakülte ve üstü eğitim durumları kent ve kırsal düzeyinde incelendiğinde, kırsal yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, 2009 yılında Türkiye genelinde kadın yoksulluğu yüzde 19,3 iken kırsal alanda yüzde 40,15, kentte yüzde 9,26 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2011).

Eğitim unsuru kadınların işgücü piyasasına girişini de etkilemektedir. Toplumsal yaşamlarından olduğu gibi çalışma yaşamlarında da eğitilmiş ve vasıflı kadınlar daha iyi durumdadırlar. Eğitim imkanlarının geliştirilmesi ile birlikte kadınların eğitim imkanından yararlanabilirliğinin sağlanması, kadınların işgücü piyasasındaki konumları açısından da önemlidir (Öztürk ve Çetin, 2009: 2680-2681). Eğitim imkanlarından yararlanamama ve işgücü piyasasındaki konumlarına paralel olarak toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillenen kadın yaşamı, kadın yoksulluğunun nedenlerini oluşturmaktadır.

4.2.2. Sosyal Korumadan Yoksunluk

Sosyal güvenlikten yoksunluk, kadın yoksulluğu tablosunun en açık görünümülerinden birini oluşturmaktadır. Kadınların sosyal güvenlik şemsiyesi dışına itilmesi, hastalık, malullük, işsizlik, yaşlılık gibi risklere karşı korunmasız kalmaları yoksulluğa düşmelerine neden olmaktadır (Ulutaş, 2009: 33).

Sosyal güvenlik sistemleri, insanlara ekonomik güvence sağlayan sosyal sigorta ve sosyal yardım mekanizmalarından oluşmaktadır. İşgücü piyasalarında düzenli ve sürekli yer alma olanağını bulamayan kadınlar, çalışmaya ve düzenli katkıya dayalı sosyal sigorta programlarından dışlanmakta ya da katkıya dayanmayan sosyal yardım programlarına bağlanmaktadır. Bu durum kadınların temel sosyal hakkı olan sosyal güvenliğe kendi üzerlerinden erişememe durumunu ortaya çıkarmaktadır (Skalli, 2001).

Sosyal koruma kapsamı dışında kalan kadınlar, büyük oranda kırsal veya kentsel alanlardaki enformel sektörde çalışan yoksul kadınlardan oluşmaktadır. Düşük ücret, düzensiz çalışma saatleri gibi olumsuz şartlara sahip enformel sektörün iş ve gelir güvencesizliğini de kapsayan yapısı her geçen gün daha fazla insanın özellikle kadınların sosyal güvenliğe ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Ancak enformelleşme süreci, yapısı itibarıyla güvenlik gereksinimi duyan bu kadınları sosyal koruma sisteminin dışına iterken, İşgücü piyasasından kaynaklanan eğreti koşullar, çalışanların örtük veya açık bir şekilde dışlanmalarına da yol açmaktadır (Kapar, 2006: 11).

Toplumsal cinsiyet ve ayrımcılığa bağlı olarak da sosyal dışlanmaya maruz kalan kadınlar, sosyal, ekonomik, politik süreçlerin dışında kalarak, yoksullukları ile etkin mücadele edememektedirler. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar için yoksulluğu devam ettiren bir döngüye sebep olmaktadır (Skalli, 2001). Sosyal güvenceye sahip olmama en fazla kadınları etkilemekle birlikte çocukları, yaşlıları, özürllüleri, göçmenleri ve azınlıkları da etkileyerek, bu grupların da yoksulluğun yanı sıra sosyal dışlanma ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Sosyal güvenceden yoksun hanelerde büyüyen çocuklar, sağlık ve eğitim gibi toplumsal kaynaklara ulaşmakta güçlük çekmekte, bu durum onların daha küçük yaşlarda birey olarak toplum ile kurdukları ilişkileri zedelemektedir (Altuntaş, 2009: 170).

Ayrıca gelir ve hizmet paylaşımına dayalı dayanışma üzerinde kurulu aile yapısı giderek değişmektedir. Bu durum değişen aile yapısının da sosyal koruma açısından değerlendirilmesini gerektirmektedir. Aile yapısı, geniş aileden çekirdek aileye dönüşerek daralırken, çekirdek aile yapısında da değişimler yaşanmaktadır. Özellikle yeni aile yapısı ve yaşam biçimlerinin gelir gü-

vencesi sağlama konusundaki yetersizliği (Blackburn, 1999) konumuz açısından önemli bir değişim göstergesidir. Boşanma, ayrı yaşama, tek ebeveynli ailelerin çoğalması gibi aile yapısındaki değişimler, sosyal korumaya olan ihtiyacı arttırmaktadır. Ayrıca her iki ebeveynin çalıştığı modern aile yapısında, evdeki çocukların, yaşlıların veya engelli aile üyelerinin bakımı sorun olmaktadır (Kapar, 2005). Bu durum da kadının üzerindeki yükü artırmakta ve iş gücü piyasası ile bağıını koparmaktadır. Dolayısıyla kadınların sosyal güvencesiz kalmasına neden olmaktadır.

Kadınların gerek bakım sorumluluklarının varlığı sebebiyle işgücü piyasasından uzak kalmaları gerekse enformel sektörün yapısından kaynaklanan iş ve gelir güvencesizliği gibi engeller sebebiyle yaşlılık dönemlerini de yoksul geçirdikleri görülmektedir (Yıldırım al p, 2011: 93). Kadınların işgücü piyasasındaki enformel, düzensiz ve güvencesiz konumu, yaşlılık dönemini de güvencesiz geçirmesine zemin hazırlamaktadır. Yaşlılık döneminde sosyal korumanın varlığı için uzun dönemli ve düzenli şekilde sisteme katkı payı ödemek gerekmektedir (Gökbayrak, 2011: 169).

Kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü, ücretsiz aile işçisi konumları ile enformel sektördeki faaliyetlerinin yüksekliği, sosyal güvenlik sistemimizin düzenli çalışma ve katkı yapmaya dayanması, ülkemizde kadınların büyük bölümünü sosyal güvenlik sisteminin dışına itmektir. Bu durumda kadınlar sosyal yardımlara ya da eş veya babalarına bağımlı duruma düşmektedirler (Ulutaş, 2009: 33). Eşlerinin veya babalarının gelirine bağımlı kalan kadınlar, ilerleyen yaşlarında da eşin ya da babanın ölümü durumunda eş ya da babadan kalan maaş ile yaşamını idame ettirmek durumunda kalmaktadırlar (Ginn, 2004). Görüldüğü gibi kadınların işgücü piyasasındaki enformel konumu sosyal koruma yoksunluğuna da sebep olmaktadır.

Kırdan kente göç süreciyle birlikte ülkemizde ücretsiz aile işçi konumundaki kadınların sayısının azaldığı, bu kadınların kentlerde ücretli ya da yevmiyeli çalışanlara dönüştükleri görülmektedir. Ancak genel olarak kadınların işgücüne katılımlarının düşük olması, işgücüne katılsalar dahi enformel sektörde güvencesiz şekilde istihdam edilmeleri veya ücretsiz aile işçiliği konumunu devam ettirmeleri gibi nedenlerle sosyal güvenlik sisteminden yararlanma oranları düşük kalmaktadır. Kadınların sosyal güvenlik şemsiyesi dışında kalmaları ise sağlık hizmetlerinden yararlanma, emeklilik hakkına sahip olma açısından yoksunluklara sebep olarak kadınları yoksullaştırmaktadır. Bu durum ülkemizde kadınların güçlenmesi önünde engel oluşturarak, kadınların eşlerine, babalarına bağımlı kalmasına neden olmaktadır (Yıldırım al p, 2011: 94).

Ülkemizde istihdamdaki kadınların 2012 yılı verilerine göre esas işi nedeniyle sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmayanlar içinde kadınların oranı yüzde 54,2 iken erkeklerin yüzde 32,7 oranındadır. Ayrıca kırdan ve kentte çalışan kadınların bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmadan çalışma oranı erkeklere göre yüksektir (TÜİK, 2012)

Kadınların enformel sektörde çalışmasının yaygın olması, kadınlar arasında kayıt dışılığın yüksek olmasının nedenleri arasında bulunmaktadır. Özellikle eğitim ve vasıf düzeyi düşük kadınlar, çoğunlukla bir uzmanlık gerektirmeyen, beceriye dayalı işlerden oluşan enformel sektör işlerinde kendilerine yer bulabilmektedirler (Koray ve diğ.1999). Enformel sektörde düşük ücretlerle, düzensiz çalışan kadınlar, sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli ve düzenli katkı payı ödemeye dayalı yapısına girememektedirler.

Tablo 8: Türkiye’de İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu

Cinsiyet/ Yaş		İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu		
		Bin Kişi	Kayıtlı Olmayan	%
Erkek	15-24	2435	1250	51,3
	25+	15077	4476	29,6
Kadın	15-24	1212	606	50
	25+	6098	3353	54,9

Kaynak: TÜİK (2012) Hane Halkı İşgücü Anketleri verilerinden hesaplanmıştır

Bu noktada kadınlar istihdamının kayıtlılık durumunda işyeri büyüklüğü, eğitim ve işteki durumları önem kazanmaktadır. İşyeri büyüklüğüne göre istihdamdaki kadınların durumuna bakıldığında, 2012 yılı verilerine göre 10 kişiden daha az işçi çalıştıran işletmelerde istihdam edilen kadınların büyük bir çoğunluğu herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışmaktadır.

Tablo 9: İşyeri Büyüklüğüne Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu

Çalışan Sayısı	İstihdam (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan	
		Kişi (bin kişi)	%
1	887	803	90,53
2	1620	1413	87,22
3	791	647	81,80
4	513	411	80,12
5-9	716	395	55,17
10-24	558	136	24,37
25-49	824	89	10,80
50+	1399	65	4,65

Kaynak: TÜİK (2012) Hane Halkı İşgücü Anketleri verilerden hesaplanmıştır

Kadınların eğitim durumlarına göre kayıtlılık oranlarına bakıldığında ise, okuma yazma bilmeyen kadınların yüzde 95,9'u, ilkokul mezunu olanların yüzde 76,9'u bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışmaktadır. Genel olarak bakıldığında, lise altı eğitim düzeyine sahip kadınlar, lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan kadınlara göre yüksek oranda sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar.

Tablo 10: Eğitim Durumuna Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu

Eğitim Durumu	İstihdam (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan	
		Kişi (bin kişi)	%
Okuma yazma bilmeyen	812	779	95,94
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	492	432	87,80
İlkokul	2432	1871	76,93
Ortaokul veya dengi meslek okul	273	132	48,35
Genel lise	608	159	26,15
Lise dengi meslek okul	480	105	21,88
Yüksekokul veya fakülte	1611	76	4,72
İlköğretim	602	404	67,11

Kaynak: TÜİK (2012) Hane Halkı İşgücü Anketleri verilerden hesaplanmıştır

Kadınların işteki durumuna göre bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlılık durumuna baktığımızda, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların yüzde 98,2'sinin, kendi hesabına çalışanların yüzde 89,59'unun kayıtsız, sosyal güvencesiz çalıştığı görülmektedir.

Tablo 11: İşteki Durumuna Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu

İşteki Durum	İstihdam (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan	
		Kişi (bin kişi)	%
Ücretli veya yevmiyeli	3967	917	23,12
İşveren	93	18	19,35
Kendi hesabına	788	706	89,59
Ücretsiz aile işçisi	2460	2318	98,2

Kaynak: TÜİK (2012) Hane Halkı İşgücü Anketleri verilerden hesaplanmıştır

Diğer yandan kamu kesimi sosyal harcamalarının 2011 yılı istatistiklerine bakıldığında, eğitim, sağlık ve sosyal korumanın GSMH'ya oranı yüzde 16,7'dir. Yıllar içindeki dağılımlara bakıldığında kamu kesimi sosyal harcamaları içinde sosyal yardımların ve primsiz ödemelerin oranının arttığı görülmektedir (DPT, 2013). Özellikle 1990'lı yıllardan bu yana yoksul kesime yönelik ihtiyaç tespiti-

ne dayalı sağlık yardımlarını kapsayan Yeşil Kart uygulaması yoksullara yönelik sosyal politikalar içinde önemli bir yere sahiptir. Ancak 2000’li yılların ortalarında yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında 2012 Ocak ayının başından itibaren tüm nüfusu kapsayan genel sağlık sigortası uygulaması Yeşil kart sistemini yürürlükten kaldırılmıştır. Buna rağmen nüfusun önemli bir bölümünün halen sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Sağlık sigortası olan bireyler için bile ödenmesi gereken sağlık bedelleri, sağlık hizmetlerinden faydalanma önünde engel oluşturmaktadır.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yoksulluğa yönelik politikaların üretilmesi, toplumlarda gelir dağılımında adaletin sağlanması ve sosyal barış ortamının temin edilebilmesi adına önem arz etmektedir. Yoksulluğa ilişkin etkin politikaları üretilmesi ise ancak o sorunun boyutlarının etkin ve gerçekçi bir biçimde analiz edilmesine bağlıdır. Dünya’da ve ülkemizde yoksulluk sürecini erkeklerden daha farklı ve derin bir şekilde yaşayan kadınların yoksulluğu ile mücadelede de etkin politikaların üretilmesi, kadın yoksulluğunun boyutlarının gerçekçi bir şekilde ortaya konması ile mümkün olacaktır.

Yoksulluk sadece gelir odaklı göstergelerle algılanabilecek bir sorun değildir. Elde edilen gelirin bölgesel ve bireysel şartlar çerçevesinde insanların refah seviyelerine ne şekilde katkıda bulunduğu önem arz etmektedir. Yoksunluk ve yoksulluğun birbirini besleyen iki unsur olduğu düşünüldüğünde elde edilen gelirin bireylerin refah seviyelerine olumlu etki yaratmadığı durumlar için farklı politikalar benimsenmelidir.

Yoksulluğa sebep olan nedenler bireylerin yaşadığı toplumun yapısı ve dönemin ekonomik koşulları gibi makro etkenlerle ifade edilebileceği gibi yaş, cinsiyet ve eğitim durumu gibi bireysel özelliklerle de açıklanabilir. Bu bağlamda literatürde kadın yoksulluğu ya da yoksulluğun kadınlaşması gibi kavramlaştırılan bir sorunun çözülmesinde salt maddi unsurların araçsallaştırılması doğru politikaların üretilmesini engeller niteliktedir.

Türkiye’de kadın yoksulluğunu yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlayan çalışmamız da göstermektedir ki, kadınların yoksulluğu sadece gelir ve tüketim harcamaları ile ölçülemeyecek, sınırlandırılmayacak kadar geniş boyutlu bir sorundur. Değerlendirmemize kaynaklık eden istatistikler, kadınların gerek işgücü piyasasında gerekse kamusal hizmet ve kaynaklara erişimde yoksunluklar içinde olduğunu göstermektedir.

İşgücü piyasalarındaki dezavantajlı konumları sebebiyle yoksulluğun gelir boyutuyla yüz yüze kalan kadınlar kamusal kaynak ve hizmetlere erişimde de yaşadıkları sorunlar sebebiyle yoksulluğu çok boyutlu yaşamaktadırlar. Bu kamusal kaynak ve hizmetlere erişimde yaşanan problemler gelir temelli olabileceği gibi toplumun kadına bakış açısından ve kadına yüklenen görev ve sorumluluklardan da kaynaklanmaktadır. Dezavantajlı konumlarının giderilmesi için çeşitli politikalar üretilmesine ihtiyaç duyan kadınlar bu süreçte adeta bir izleyici rolüne bürünmekte ve kendi sorunlarına ilişkin söz sahibi olabilecekleri karar mekanizmalarında yeterince yer edinememektedirler.

Kadınların eğitim yaşamında karşılaştıkları zorlukların giderilmesine yönelik politikaların üretilmesi dezavantajlı konumlarının azaltılmasında, giderilmesinde başat rol oynamaktadır. Eğitim seviyesinin artması gerek işgücü piyasaları açısından gerekse kamusal kaynak ve hizmetlere erişim açısından önem arz etmektedir. Aile yapısı içerisinde kadının edindiği rolün önemi düşünüldüğünde üretilen politikaların iş-aile dengesini gözetecek içerikte olması gerekmektedir. Bu dengenin kurulabilmesi ancak kadınlarında karar alma ve politika üretme süreçlerinde aktif olarak yer almasıyla mümkündür.

Sonuç olarak, Türkiye'de yoksulluğu cinsiyet ve yapabilirlik yaklaşımı üzerinden değerlendirdiğimizde kadınların yapabilirliklerini, kapasitelerini geliştirmeden yoksun olmaları sebebiyle yoksulluk yaşadıklarını söylemek mümkündür. Bu noktada kadın yoksulluğu ile mücadelede belirlenecek politikalarda, öncelikle kadınların yapabilirliklerinin, kapasitelerinin artırılması odaklı bir yaklaşım üzerinden hareket edilmesi gerekmektedir. Bu bakış açısı kadınların kapasitelerinin gelişmesi ve yoksunluklarının giderilmesi suretiyle yoksullukla mücadeleye imkan verirken, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin de ortadan kaldırılmasına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

- AİLE ve SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI (2011), Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması, Ankara,
http://www.ailetoplum.gov.tr/upload/athgm.gov.tr/mce/2013/taya_kitap_butun.pdf, Erişim (08.10.2013)
- AKTAN, Coşkun Can (2002), “Yoksulluk Sorununun Nedenleri Ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, Der. Coşkun Can Aktan, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yay, Ankara
- ALBELDA Randy (2001) “Welfare-to-work,Farewell to Families? US Welfare Reform and Work/Family Debates”, *Feminist Economics* Vol:7: 1, ss. 119-135
- ALTUNTAŞ, Betül (2009), “Sosyal Haklar ve Sosyal Adalet Bağlamında Türkiye’de Kurumsal Sosyal Hizmetler ve Yardımların Değerlendirilmesi”, <http://sosyalhaklar.net.p8.hostingprod.com/2009/bildiri/altuntas.pdf>
- ANTONOPOULOS, R. ve Emel Memiş (2009), “ Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Mevcut Küresel Ekonomik Kriz ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt 7, Sayı 27, Güz, ss. 78-130
- ATKINSON, A.B. (1996), *Incomes and the Welfare : Essays on Britain and Europe*, Cambridge
- BEBBINGTON, A. (1999), “Capitals and Capabilities: A Framework for Analyzing Peasant Viability, Rural Livelihood and Poverty”, *World Development*, Vol.27 No: 12 ss. 2021-2044
- BLACKBURN, R.M, (1999), “Is Housework Unpaid Work?”, *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol:19 No.7/8 ss.1-20
- BRADY, David ve Denise Kall (2007), “Nearly Universal But Somewhat Distinct: The Feminization of Poverty in Afşuent Wesern Democracies, 1969-2000”, Luxembourg Income Stuy Working Paper Series, Working Paper No:462, June
- BRIDGE (2001), Briefing Paper on the “Feminization of Poverty”, Bridge Development and Gender, Institute of Development Studies, April <http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/femofpov.pdf>, Erişim (20.02.2008)
- BUVINIC, Mayra (1997), “Women in Poverty: A New Global Underclass “, *Foreign Policy*, No: 108, Autumn, ss. 38-53 <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/1149088.pdf?acceptTC=true>, Erişim (24.03.2009)
- CARR, Marilyn, Martha Chen ve Jane Tate (2000), “ Globalization and Home Based Workers”, *Feminist Economics*, 6 (3), ss. 123-142
- CASTELLS, M. (1997), *Kent, Sınıf, İktidar*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- ÇAĞATAY, Nilüfer (1998), “Poverty and Gender”, Working Paper 5, UNDP, *Social Development and Poverty Elimination Division*, <http://www.iknowpolitics.org/files/Gender%20and%20Poverty.pdf>, Erişim (03.05.2008)
- ÇAĞLAYAN, Handan (2010), “Cinsiyet Eşitsizliği ve Sosyal Adaletsizlik Kıskaçında Kadın İstihdamı”, www.bianet.org/files/doc_files/000/000/187/original/kadin_istihdami.doc, Erişim (04.02.2011)
- ÇETİNKAYA, Emel ve S. Yıldırım (2013), “Has the Global Economic Crisis Deepened Gender Inequality in the Turkish Labour Market?”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2013 / Cilt: 4 Sayı 1,ss: 54-70

ÇETİNKAYA, Emel ve S. Yıldırımaltı (2010), "Türkiye'de Kadınların Kayıtdışı İstihdamdaki Durumu", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt:22, Sayı:4-5, Kasım-Şubat

DANSUK, Ercan (1997b), "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarıyla Ölçülmesi", DPT Uzmanlık Tezi, Mayıs, <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksulluk.pdf>, Erişim (03.07.2008)

DEDEOĞLU, Saniye (2003a), "Yoksullukla Son Nöbet", BİA Haber Merkezi <http://bianet.org/bianet/bianet/17168-yoksullukta-son-nobet-1>, Erişim (20.10.2008)

DİSK – Sosyal-İş Sendikası (2010), "8 Mart'ın 100. Yıldönümünde Türkiye'de ve Dünya'da Kadın Emegi ve İstihdamı Raporu", Mart, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29650, 30.06.2010

DPT (2013), Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri, www.dpt.gov.tr/.../Resmi_Istatistik_Programi_Sosyal_Harcamalar_TR.xl, 12.09.2013

ERDOĞAN, N. (2002), "Giriş: Yoksulları Dinlemek", *Yoksulluk Halleri – Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos

ERDUT, Tijen (2005), "İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü", *Çalışma ve Toplum*, C.6, 2005/2 ss.11-49

GINN, JAY (2004), "European Pension Privatisation: Taking Account of Gender", *Social Policy and Society*, Volume:3 Issue: 2, April ss.123-134

GRIFFIN, K., John Knight (1990), "Human Development: The Case for Renewed Emphasis", *Human Development and The International Strategy For the 1990s*, ed. Keith Griffin, John Knight. MacMillan, London

GÖKBAYRAK, Şenay (2011), "İşgücü Piyasaları ve Sosyal Güvenlikte Dönüşüm Ekseninde Kadınların Emeklilik Güvencesi", *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2011/2, ss. 165-190

GÖKDAYI, İ. (2007), "Yoksulluk mu, Yoksunluk mu? Buzdağının Arkasına Bakış", *Yerel Siyaset Dergisi*, <http://www.yerelsiyaset.com/v2/index.php?goster=ayrinti&id=619>, Erişim (06.02.2009)

HACIMURATOĞLU, Bircan Tülay (2010), *Türkiye'de Kadın Yoksulluğu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi

ILO (2009), Global Employment Trends for Women Report (GET), Mart Geneva <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/get08.pdf>

JENNINGS, J. (1999), "Persistent Poverty in the United States Review of Theories and Explanations", *A New Introduction to Poverty: The Role of Race, Power and Politics*, New York: London

KALAYCIOĞLU, S. (2003), "Kadın Yoksulluğu Nasıl Anlaşılmalı", Edt. G.Erdost, *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı*, Buluş Yay., Ankara ss.286-294

KAPAR, Recep (2006), "Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma", *II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi*, 24-26 Kasım, Ankara

KAPAR, Recep (2005), *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*, Birleşik Metal-İş, İstanbul

KARDAM, F. ve İ. Yüksel (2004), "Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk", *Nüfus Bilim Dergisi*, 26 ss.45-72

- KORAY, M. (2010), “ Büyüyen Yoksulluk- Yoksunluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 42, Mart
- KORAY, M., Sevda Demirbilek, Tunç Demirbilek (1999), *Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği*, KSGM Yayınları, Ankara
- KSGM (2003). *BM CEDAW Komitesine Sunulmak Üzere Hazırlanan 4.ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu* www.ksqm.gov.tr
- KÜMBETOĞLU, B. (2002), “Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk”, *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri*, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE, Ankara ss.129-142
- MACKINTOSH, M. (1981), “ Gender Economics : The Sexual Division of Labour and The Subordination of Women”, *Marriage and The Market : Women’s Subordination Internationally and Its Lessons*, Edt. Kate Young, Carol Wolkowitz, Roslyn McCullagh, Londra ss.3-17
- MAXWELL, Simon (1999), “The Meaning and Measurement of Poverty”, *ODI Overseas Development Institute Poverty Briefing*, ISSN 1465-2617, February
- MOGHADAM, Valentine M. (1999), “ Gender and Globalization: Female Labor and Women’s Mobilization”, *Journal of World- System Research*, Vol: V, No:2, Summer, ss. 367-388
- NUSSBAUM, M.C. (2005), “Women’s bodies: Violence, Security, Capabilities”, *Journal of Human Development*, 6 (2), ss:167-183
- NUSSBAUM, M.C. (2000), “Women’s Capability and Social Justice”, *Journal of Human Development*, 1(2), ss.219-247
- OKTİK, N. (2008), “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*, Derleyen: Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi, Ekim, İzmir
- ÖZALP, Ahmet (2009), “Yoksulluk, Yoksunluk, Yurttaşlık: Sosyal Hak(sız)lıkları Politik Düşünmek”, <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/ozalp.pdf>, Erişim (19.09.2010)
- ÖZPINAR, Şansel ve Funda ÇONDUR (2007), “Küreselleşme ve Kadın Yoksulluğu”, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı, 19-21 Ekim, Çanakkale ss. 481-490
- ÖZTÜRK, Mustafa ve Başak Işıl ÇETİN (2009), “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, *Journal Of Yaşar University*, 3 (11), ss. 2661-2698 <http://joy.yasar.edu.tr/makale/no16-vol409-OZTURK-CETIN.pdf> 09.02.2010
- ÖZTÜRK, Melda Yaman (2010), “Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler”, *Çalışma ve Toplum*, 2010/1, ss. 105-132
- ÖZTÜRK, Melda Yaman (2009), “Geç Kapitalistleşen Ülkelerde Krizlerin Kadınların Hayatında Yarattığı Güçlükler”, *EconAnadolu 2009: Anadolu International Conference in Economics*, Eskişehir http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/MOzturk_econanadolu2009.pdf
- PETERSON, Janice (1987), “The Feminization of Poverty”, *Journal of Economic Issues*, Vol.21, No.1, March, ss. 329-337
- REDDY, Sanjay (2004), “A Capability-Based Approach to Estimating Global Poverty”, <http://www.undp-povertycentre.org/newsletters/infocus4sep04eng.pdf>, sf 1-16.

SALLAN GÜL, Songül ve ERGUN C. (2009), “Kentsel Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğuna Çöp Alanlarından Bakış”, SAÜ, Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, 3.Cilt, Sakarya, Mart, ss. 133-142

SALLAN GÜL,S. (2005), “Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Sayı 1, Mart ss.25-43

SALLAN GÜL, S. (2002), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Edt.: Yasemin Özdek, TODAİE Yayın No: 311, Mayıs, Ankara

SEN Amartya, (2004a), *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay.

SEN Amartya, (2004b), “Elements of Theory of Human Rights”, *Philosophy and Public Affairs*, 32 (4); ss.315-356

SEN, Amartya (2002), “Response to Commentaries”, *Studies in Comparative International Development (SCID)*, Vol.37 No:2 ss.78-86

SEN Amartya,(1997), “Editorial: Human Capital and Human Capability”, *World Development* Vol: 25 No: 12 ss. 1959-1961

SEN, Amartya (1983), “Poor, Relatively Speaking”, *Oxford Journals, Oxford Economic Papers, New Series*, Vol:35, No:2 Jul. ss. 153-169

SEN Amartya, (1976), “Poverty: An Ordinal Approach to Measurement”, *Econometrica, Journal of the Econometric Society*, Vol: 44, Issue 2. ss.219-231

SKALLI, Loubna H. (2001), “Women and Poverty In Morocco : The Many Faces of Social Exclusion”, *Feminist Review*, No:69 Winter, ss.73-89

SPICKER, PAUL (2001), “Cross National Comparisons of Poverty : Reconsidering Methods”, *International Journal Of Social Welfare*, Vol:10 ss.153-163

STANDING, Guy. (1999), “Global Feminization Through Flexible Labor: A Theme Revisited”, *World Development*, Vol:27/3 ss.583-602

STANDING, Guy (1989), “ Global Feminization Through Flexible Labor ”, *World Development*, Vol: 17, ss. 1077-1095

ŞENER, Ülker (2009), “ Kadın Yoksulluğu”, TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı), http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/TEPAV_DN_kadin_yoksullugu.pdf Erişim (09.02.2011)

TEMİZ, H.E. (2008), “Dünya’da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, *Çalışma ve Toplum*, 2008/2 ss.61-100

THIBOS, Megan, Danielle Lavin-Loucks (2007), *The Feminization of Poverty, Empowering Women*, The J. McDonald Williams Institute <http://www.ywcadallas.org/documents/advocacy/FeminizationofPoverty.pdf>, Erişim (02.03.2010)

TIAMIYU, Mojisola and Shelley Mitchell (2001), “Welfare Reform: Can Higher Education Reduce the Feminization of Poverty?” *The Urban Review* Vol. 33 ss. 47-56.

TOKSÖZ, G. (2007), “Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu”, ILO, Ankara

TOMUL, Ekber (2002), “Küreselleşme ve Eğitimde Eşitsizlikler”, *Eurasian Journal of Educational Research*, <http://www.ejer.com.tr/pdşer/tr/816569249.pdf>

TÜİK (2006), *Aile Yapısı Araştırması*, Erişim (25.11.2013), <http://tuikapp.tuik.gov.tr/aileyapidaagitimapp/aileyapi.zul>

TÜİK (2010), *İşgücü Maliyeti ve Kazanç İstatistikleri*, Erişim (27.11.2013), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1008

- TÜİK (2011), 2009 Yoksulluk Araştırması Sonuçları, Erişim (26.11.2013), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013
- TÜİK (2011), Milletvekili Seçim İstatistikleri, Erişim (24.11.2013), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1061
- TÜİK (2012), İşgücü İstatistikleri, Erişim (27.11.2013), <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>
- TÜİK (2012), Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, Erişim (27.11.2013), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068
- UÇAR, Ceren (2011), Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri, Başbakanlık Kadının Statüsü, Genel Müdürlüğü, Ankara
- ULUTAŞ, ÜNLÜTÜRK Ç. (2009), “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”, Çalışma ve Toplum, 2009/2, ss.25-40
- UNIFEM (2005), Progress of the World’s Women 2005, ed. Karen Judd, New York
- VOGLER, C. (1998) "Money in the Household: Some Underlying Issues of Power", *Sociological Review*, 46(4): 687–713.
- YILDIRIMALP, Sinem (2011), Kadının Yoksullukla Mücadelede Belirlediği Bir Strateji Olarak Ev Hizmetinde Çalışma, Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- WORLD BANK (2005), “What’s Poverty and Why Measure It?”, *Poverty Manuel All JH Revision* of August 8, <http://siteresources.worldbank.org/PGLP/Resources/PMch1.pdf> Erişim (03.02.2009)
- WORSLEY, Peter (1987), *The New Introducing Sociology*, Penguin Books